

Z WARSZTATU SOCJOLOGÓW

Bruno Kozakowski-Kędziński

Autor jest studentem Wydziału Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego¹

ZAUFIANIE DO INSTYTUCJI POLITYCZNYCH A KAPITAŁ SPOŁECZNY W KRAJACH EUROPEJSKICH

■ WSTĘP

Zrozumienie natury zaufania do instytucji politycznych, jego źródeł i czynników, które mogą mieć na nie wpływ, wydaje się niezwykle istotne ze względu na to, że jest ono kluczowym czynnikiem legitymizacji systemu politycznego i przyczynia się do stabilności i efektywności władzy (Easton 1975; Sztompka 2007). Zaufanie do instytucji politycznych jest szczególnie ważne w systemie demokratycznym, gdyż pozytywnie wpływa na zaangażowanie obywateli w sprawy polityczne oraz społeczne (Stoker, Levi 2000). W artykule zostanie dokonana analiza tego, jakie czynniki są istotnie związane z zaufaniem do instytucji politycznych, ze szczególnym uwzględnieniem kapitału społecznego i uogólnionego zaufania jako jego głównego składnika (Putnam 2008; Sztompka 2007). Do tego celu zostaną wykorzystane dane pochodzące z najnowszej edycji badania ankietowego European Social Survey (ESS).

Zaufanie do instytucji politycznych może być mierzone na poziomie jednostki, określonej grupy społecznej, jak i całego społeczeństwa. Analizy przedstawione w tej pracy będą dotyczyły zarówno zaufania do instytucji politycznych wśród jednostek, jak również wśród poszczególnych krajów, które wzięły udział w badaniu ESS. Pozwoli to nie tylko na porównanie rozbieżności w poziomie zaufania do instytucji politycznych pomiędzy pojedynczymi ludźmi o różnej pozycji w strukturze społecznej, różnych poglądach czy doświadczeniach, ale również na porównanie różnic pomiędzy krajami o różnych systemach politycznych, historii czy sytuacji gospodarczej. Problem zaufania do instytucji politycznych, zostanie więc omówiony zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zagregowanym na poziomie krajów, które są „naturalnymi” systemami politycznymi.

Współcześnie temat zaufania wydaje się zyskiwać na popularności w naukach społecznych. Jest to związane z tym, że zaufanie staje się coraz ważniejsze w nowoczesnych społeczeństwach. Nie bez znaczenia są również postępy w badaniach

¹ E-mail: b.kozakowski-k@student.uw.edu.pl

ankietowych i rozwój międzynarodowych badań surveyowych, które pozwalają na bardziej precyzyjne zbadanie tego zjawiska (Słomczyński 2004; Newton, Zmerli 2017). Duże zainteresowanie politologów pomiarem zaufania do instytucji politycznych może mieć też związek ze zjawiskiem rosnącej nieufności do władz państwowych w ciągu ostatnich paru dekad, sygnalizowanej przez niektórych badaczy (Pharr, Putnam 2000; Newton, Zmerli 2017). Pomimo tego, że związek zaufania do instytucji politycznych i kapitału społecznego został już wielokrotnie przebadany, to ze względu na dynamikę tego zjawiska oraz brak jednoznacznych wyników poprzednich badań, charakterystyka tego związku w dużej mierze pozostaje nieznaną (Gabriel, Walter-Rogg 2008). Jest tak między innymi dlatego, że oba te zjawiska są niezwykle złożone, ma na nie wpływ szereg innych również powiązanych ze sobą czynników, a ich pomiar nie jest łatwy (Newton, Zmerli 2017).

W październiku 2019 roku został opublikowany najnowszy zbiór danych ESS, pochodzący z badania ankietowego przeprowadzonego na przełomie 2018 i 2019 roku. W styczniu 2020 roku zbiór ten został dodatkowo poprawiony. Dostępność nowego zbioru danych stanowi dobrą okazję do ponownego przebadania zaufania do instytucji politycznych i porównania go z wynikami poprzednich badań. ESS uchodzi za najlepiej przygotowane pod kątem metodologicznym międzynarodowe badanie ankietowe (Słomczyński 2004; Jowell i in. 2017), skupia się przede wszystkim na badaniu wartości i postaw. Pierwsza edycja badania ESS została wydana w 2001 roku, kolejne są publikowane co dwa lata. Międzynarodowe badania porównawcze są uznawane za podstawowe narzędzie badawcze w naukach społecznych (Słomczyński 1995). ESS, jak i inne międzynarodowe badania surveyowe (np. European Values Survey czy World Values Study), stanowią niezwykle cenne źródło informacji.

■ POJĘCIE ZAUFIANIA W NAUKACH SPOŁECZNYCH

Problematyka zaufania jest obecna w naukach społecznych od bardzo dawna. O zaufaniu pisali klasycy filozofii, np. John Locke czy Thomas Hobbes, a także klasycy socjologii, jak Émile Durkheim czy Talcott Parsons. Obecnie zaufanie cieszy się dużym zainteresowaniem wśród socjologów oraz innych badaczy społecznych. Piotr Sztompka wyróżnia dwie zasadnicze przyczyny dla rosnącego zainteresowania zaufaniem: po pierwsze, zwrot ku kulturze w naukach społecznych, a po drugie – cechy współczesnego świata (Sztompka 2007). We współczesnej socjologii kultura znajduje się w centrum zainteresowania, podejście socjologiczne skupia się na tym, co łączy kulturę z działaniem, to znaczy w jaki sposób kultura dostarcza narzędzi do działania (poprzez wartości czy normy) i w jaki sposób działanie wpływa na kulturę. Zaufanie jest szczególnie istotne w kontekście nowoczesnego społeczeństwa, w którym coraz większe znaczenie mają celowe działania ludzi, których losy są w znacznym stopniu współzależne (Sztompka 2007). Obecnie zaufanie

uważa się za konieczny warunek „dobrego” społeczeństwa (Stoker, Levi 2000) ze względu na to, że wpływa ono na wzrost ekonomiczny (Algan, Cahuc 2010), stabilność systemów politycznych (Stolle, Rothstein 2008; Turper, Aarts 2017) oraz zdrowie i satysfakcję życiową obywateli (Newton, Zmerli 2017).

Współcześnie funkcjonuje wiele definicji zaufania i wciąż nie ma zgody co do tego, która jest najbardziej precyzyjna (Stolle 2002; Newton, Zmerli 2011). Peter Nannestad proponuje podział współczesnych podejść do zaufania na dwie kategorie: takie, które traktują zaufanie jako racjonalne oraz takie, które traktują je jako konsekwencje norm lub zasad (Nannestad 2008). Dietlind Stolle do tej typologii dodaje jeszcze zaufanie oparte na identyfikacji grupowej (Stolle 2002). W myśl racjonalnej teorii zaufania Laura Stoker i Margaret Levi definiują zaufanie jako ocenę tego czy jakaś osoba, grupa lub instytucja jest godna zaufania, to znaczy, że będzie skora działać na naszą korzyść i będzie posiadać wystarczające umiejętności, żeby to uczynić (Stoker, Levi 2000). W swojej obszernej pracy poświęconej zaufaniu, Sztompka definiuje zaufanie jako „zakład (przekonanie i oparte na nim działanie), że niepewne przyszłe działania innych ludzi lub funkcjonowanie urzędów i instytucji – będą dla nas korzystne” (Sztompka 2007: 99). W jego ujęciu zaufanie jest bezpośrednio związane z działaniem, składa się z oczekiwań w stosunku do innych oraz z działania w warunkach niepewności. Przykładem teorii zaufania, która szuka jego źródeł w wewnętrznych zasadach, jest podejście zaproponowane przez Erica Uslanera, który traktuje zaufanie jako normę moralną, regułę, wedle której ludzie postępują, a którą nabyli w procesie socjalizacji (Uslaner 1999). To odróżnia tę koncepcję od racjonalnego (strategicznego) zaufania, które opiera się na przewidywaniach dotyczących działań innych ludzi. Kenneth Newton i Sonja Zmerli proponują podział teorii zaufania na teorie oddolne i odgórne (Newton, Zmerli 2017). Oddolne teorie szukają źródła zaufania w jednostkach. Należą do nich teorie psychologiczne traktujące zaufanie jako element osobowości kształtowanej w dzieciństwie, ale również socjologiczne podejścia, które zwracają uwagę na czynniki socjoekonomiczne (jak poziom wykształcenia czy zarobki). Z drugiej strony odgórne teorie traktują zaufanie jako cechę systemu społecznego i badają, w jaki sposób jego instytucje tworzą warunki dla rozwoju zaufania. Gabriel Almond i Sidney Verba do opisu tego zjawiska używają pojęcia „klimat zaufania” i wskazują, że jest to ważny element kultury obywatelskiej (Sztompka 2007).

Zaufanie uogólnione

Zaufanie można podzielić ze względu na jego adresatów. Pierwotną formą zaufania jest zawsze zaufanie do ludzi i ich działań – inne rodzaje zaufania są jego pochodną (Sztompka 2007). Zaczynając od konkretnych osób lub grup (zaufanie osobiste) a kończąc na obiektach takich jak ludzie w ogóle (zaufanie uogólnione), można

wyróżnić coraz bardziej abstrakcyjne przedmioty zaufania (Sztompka 2007). Zaufanie może dotyczyć członków rodziny, znajomych, ale też określonej grupy społecznej czy instytucji. Zaufanie uogólnione jest szczególną formą zaufania, która wyraża się w ogólnej gotowości do zaufania innym i współdziałaniu z nimi (Stolle 2002). W tej pracy skupię się na zaufaniu uogólnionym przede wszystkim dlatego, że jest to kluczowy element kapitału społecznego (Stolle 2002). Według Uslanera do wzrostu kapitału społecznego przyczynia się jedynie taki rodzaj zaufania, które odnosi się do wszystkich ludzi (a nie jedynie do rodziny, znajomych czy osób z tej samej grupy), ponieważ pozwala ono tworzyć i utrzymać rozległe i współzależne sieci stosunków społecznych (Uslaner 1999). Zaufanie uogólnione uważa się za najważniejszy rodzaj zaufania we współczesnych zróżnicowanych społeczeństwach, gdzie ilość interakcji między obcymi sobie ludźmi jest coraz większa (Newton, Zmerli 2011).

Zaufanie do instytucji politycznych

Zaufanie do instytucji politycznych to rodzaj zaufania, który określa się również mianem zaufania wertykalnego, ze względu na to, że dotyczy aktorów znajdujących się na różnych szczeblach w hierarchii władzy (Sztompka 2007). Od zaufania uogólnionego odróżnia je przedmiot oraz (jeżeli przyjmujemy racjonalną teorię zaufania) rodzaj oczekiwania wobec przedmiotu zaufania. Przedmiotami zaufania do instytucji politycznych są konkretne instytucje. Oczywiście za każdą instytucją stoją ludzie, natomiast można przypuszczać, że ludzie inaczej traktują działania instytucji publicznych i mają wobec nich inne oczekiwania, niż wobec innych ludzi w ogóle. W znanej pracy *Samotna gra w kręgle* Robert Putnam opisuje stosunek zaufania do instytucji politycznych i zaufanie międzyludzkiego w następujący sposób:

Zaufanie do innych ludzi jest, logicznie rzecz biorąc, czymś zupełnie różnym od zaufania do instytucji i władz politycznych. Ktoś może z łatwością ufać swoim sąsiadom, a nie ufać władzom miejskim i vice versa. Na poziomie empirycznym te dwa typy zaufania mogą wykazywać związek lub jego brak, jednak na poziomie teoretycznym powinny być traktowane oddzielnie (Putnam 2008).

Ten rodzaj zaufania jest niezwykle istotny dla legitymizacji systemu politycznego, a co za tym idzie dla jego stabilności i efektywności (Easton 1975; Newton, Zmerli 2017). Tak samo jak w przypadku zaufania międzyludzkiego, nie ma zgody co do tego, jaka jest natura zaufania do instytucji. Teorie dotyczące owej natury można podzielić na te zorientowane na jednostkę oraz strukturalne. David Easton definiuje zaufanie do instytucji politycznych jako przekonanie, że system polityczny będzie działał zgodnie z interesem danej osoby nawet bez jej

bezpośredniego nadzoru (Easton 1975). Zgodnie z tą definicją systemy polityczne, które w przekonaniu obywateli działają lepiej, powinny cieszyć się wyższym poziomem zaufania. Istnieją empiryczne dowody na to, że ocena efektywności systemu jest związana z zaufaniem do jego instytucji (np. Weatherford 1987; Gabriel, Walter-Rogg 2008). Zwolennicy teorii kapitału społecznego przekonują, że źródłem zaufania do instytucji jest kapitał społeczny jednostek, a przede wszystkim uogólnione zaufanie jako jego główny składnik (Stolle 2002; Newton, Zmerli 2011).

Według niektórych badaczy skłonność do ufania innymi ludziami czy instytucjom jest przede wszystkim konsekwencją indywidualnych cech, decydujących o pozycji w strukturze społecznej. Według tak zwanej hipotezy „zwycięzców i przegranych” wyższe zaufanie do instytucji politycznych będą okazywać ci, którym się w życiu „powiodło”, to znaczy osoby o wyższym statusie społecznym, bardziej zamożne, lepiej wykształcone, cieszące się dobrym zdrowiem. Zwolennicy tej hipotezy wyjaśniają, że „zwycięzcy” ufają bardziej, ponieważ nie mają powodu nie ufać systemowi społecznemu, w którym znaleźli się na szczycie drabiny społecznej (Newton, Zmerli 2017). Współczesne badania nad zaufaniem politycznym przeprowadzone w Holandii pokazały, że ważnym źródłem zaufania do instytucji politycznych są kompetencje polityczne – mierzone za pomocą poziomu wykształcenia. Owe badania przeprowadzone przez Marka Bovensa i Wille Anchrit pokazują, że poziom wykształcenia jest czynnikiem, który najsilniej wpływa na poziom zaufania do instytucji politycznych (Bovens, Anchrit 2012). Przechodząc do wyjaśnień strukturalnych, niektórzy badacze są przekonani, że zaufanie do instytucji politycznych powstaje dzięki określonym charakterystykom systemu politycznego. Żeby mówić o relacji zaufania pomiędzy rządzonymi a rządzącymi, zarówno ci pierwsi, jak i ci drudzy muszą mieć określone pole swobody – to znaczy musi istnieć jakiś stopień niepewności co do działania drugiej strony (Sztompka 2007). Istnieje powszechne przekonanie, że zaufanie do instytucji jest szczególnie związane z systemem demokratycznym (Gabriel, Walter-Rogg 2008; Newton, Zmerli 2017). Jest tak dlatego, że demokracja nie tylko sprzyja powstawaniu zaufania, ale również zaufania wymaga. Pomimo tego, że przedstawiciele różnych teorii naukowych oraz dyscyplin skupiają się na różnych wyjaśnieniach zaufania do instytucji, to nie powinny być one traktowane jako zupełnie niezależne predyktory zaufania do instytucji politycznych (Newton 2005). Badania empiryczne potwierdzają, że aby możliwie najdokładniej przewidywać poziom zaufania do instytucji politycznych, należy uwzględnić zarówno kapitał społeczny, jak i przekonanie obywateli o wydajności systemu czy poziom jego demokratyzacji – pojedynczo te czynniki wyjaśniają znacznie mniejszy procent wariacji w zaufaniu do instytucji, niż w modelach uwzględniających wszystkie trzy zmienne (Gabriel, Walter-Rogg 2008; Schyns, Koop 2010; Newton, Zmerli 2017).

Mierniki zaufania

Empiryczne badania nad zaufaniem opierają się na trzech metodach badawczych: badaniach eksperymentalnych, badaniach ankietowych oraz obserwacji (Nannestad 2008). W tej pracy wykorzystam badanie ankietowe. Najpopularniejszym pytaniem dotyczącym zaufania jest „Czy, ogólnie biorąc, uważa P., że większości ludzi można ufać, czy też, że w kontaktach z ludźmi ostrożności nigdy za wiele?” (Sztompka 2007: 245). To pytanie pierwszy raz pojawiło się w badaniu GSS (General Social Survey) przeprowadzonym w USA od 1972 roku a później zostało zaadaptowane przez inne projekty badawcze, jak WVS (World Values Survey) czy ESS. To pytanie mierzone jest przeważnie albo na skali zerojedynkowej (WVS), albo na 11-punktowej skali arbitralnej, przy czym to drugie rozwiązanie uważa się za zdecydowanie bardziej precyzyjne (Huiping, Shing-On 2017; Newton, Zmerli 2017).

Zaufanie do instytucji politycznych jest przeważnie mierzone przez zestaw pytań, w których respondent ma ocenić poziom zaufania do danej instytucji (*OECD Guidelines on Measuring Trust* 2017). Pytania te, tak samo jak w przypadku uogólnionego zaufania, różnią się skalą, na której są mierzone. Według raportu OECD zarówno pytania o uogólnione zaufanie, jak i zaufanie do instytucji, które pojawiają się w najważniejszych międzynarodowych badaniach ankietowych (w tym European Social Survey i European Values Survey), wykazują akceptowalny poziom trafności i rzetelności (*OECD Guidelines on Measuring Trust* 2017). Pomimo tego, że na gruncie teoretycznym można wymienić wiele różnych rodzajów zaufania (do konkretnych ludzi, do instytucji itp.), jednakowo istotnym zagadaniem jest to, ile rodzajów zaufania można empirycznie zmierzyć. Analiza odpowiedzi respondentów na pytania dotyczące różnych rodzajów zaufania nie ma sensu, jeżeli tak naprawdę respondenci ich nie rozróżniają. Aby odpowiedzieć na to pytanie, badacze pracujący pod egidą OECD w swoim badaniu nad wskaźnikami zaufania przeprowadzili analizę czynnikową pytań z WVS (z szóstej fali badania przeprowadzonej w latach 2010–2014) metodą głównych składowych. Na podstawie kryterium Kaisera wyodrębniono 5 czynników, które w sumie wyjaśniają 65% wariacji. Te czynniki to: zaufanie do instytucji pozarządowych, zaufanie do instytucji politycznych, zaufanie do prawa i instytucji porządku, zaufanie do osób znajomych, zaufanie do obcych (*OECD Guidelines on Measuring Trust* 2017). Podobne wyniki uzyskali między innymi Uslaner (1999) i Newton (Newton, Zmerli 2011). Ogólnie rzecz biorąc, współczesne badania dowodzą, że należy wyróżnić przynajmniej trzy wymiary zaufania (Bauer, Freitag 2017).

■ POJĘCIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

Pojęcie kapitału społecznego nie doczekało się spójnej definicji. Istnieje wiele sposobów rozumienia tego pojęcia, które często wykluczają się nawzajem (Adler, Kwon 2002). Współczesne badania nad kapitałem społecznym opierają się przede

wszystkim na pracach trzech naukowców: Pierre'a Bourdie, Jamesa Colemana oraz Roberta Putnama (Caroll, Stanfield 2003). Według Bourdie „Kapitał społeczny to suma zasobów [...], którymi dysponuje jednostka lub grupa dzięki posiadaniu trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych relacji wzajemnej znajomości i rozpoznawania się” (Sztompka 2007: 243). Coleman badał kapitał społeczny z punktu widzenia teorii racjonalnego wyboru. Według niego kapitał społeczny charakteryzuje się tym, że dotyczy struktury społecznej oraz umożliwia określone działania w ramach tej struktury, które przy jego braku byłyby niemożliwe (Coleman 1988: 98). W jego ujęciu kapitał społeczny odnosi się do takich relacji między aktorami, które mogą oni wykorzystać do osiągnięcia swoich celów (Coleman 1988). Coleman wyróżnia trzy aspekty kapitału społecznego: zobowiązania i oczekiwania, normy i sankcje oraz kanały informacji (Coleman 1988). Wszystkie aspekty dotyczą tego, jak relacje społeczne mogą służyć efektywnemu działaniu. Jeżeli wiele osób (które traktujemy jako godne zaufania) zawdzięcza nam pomoc, możemy się spodziewać (oczekiwanie), że kiedyś nam się odwdzięczą (obligacja). Ta forma kapitału zależy przede wszystkim od poziomu zaufania pomiędzy aktorami. Posiadanie odpowiednich informacji jest kluczowe, aby podejmować dobre decyzje. Jednym ze sposobów uzyskiwania informacji jest utrzymywanie relacji z innymi. Efektywność działania w społeczeństwie jest zależna od posunięć innych ludzi. Normy i sankcje społeczne czynią działania innych bardziej przewidywalnymi oraz chronią jednostki przed niebezpieczeństwem z ich strony. Putnam kontynuował myśl Colemana, wedle której kapitał społeczny umożliwia osiągnięcie celu. Według jego definicji kapitał społeczny to „takie cechy organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania” (Putnam 2008: 40). Putnam wyróżnił dwa typy kapitału społecznego: spajający (ekskluzywny), który łączy ludzi podobnych do siebie i wzmacnia antagonizmy pomiędzy grupami oraz łączący (inkluzywny), który tworzy więzi między grupami (Putnam 2008). W swoich badaniach skupiał się na tym, jak udział w różnego rodzaju wspólnotach wpływa na rozwój kapitału społecznego. Dowodził, że dobrowolne stowarzyszenia (*voluntary associations*) są głównym źródłem kapitału społecznego. Według Putnama kapitał społeczny jest kluczowy dla sprawnego działania instytucji państwowych. Ponadto podkreślał, że kluczowym czynnikiem kapitału społecznego jest zaufanie międzyludzkie. Podczas badań nad kapitałem społecznym w USA zbudował indeks mierzący jego poziom i właśnie uogólnione zaufanie najsilniej korelowało z innymi jego elementami (Putnam 2008).

Teorie dotyczące źródeł kapitału społecznego można podzielić na dwie kategorie: skupione na społeczeństwie (*society-centered*) oraz skupione na instytucjach (*institution-centered*) (Stolle, Hooghe 2003). Teorie skupione na społeczeństwie zakładają, że kapitał społeczny jest efektem interakcji międzyludzkich i nawiązywania przez nich sieci komunikacji i wzajemnych relacji (do tej grupy można zaliczyć

między innymi teorie Putnama). Według podejścia instytucjonalnego warunkiem koniecznym dla rozwinięcia się kapitału społecznego są wysokiej jakości instytucje państwowe, które są wydajne, bezstronne i które traktują wszystkich sprawiedliwie i równo, a przez to stają się godne zaufania (Stolle, Rothstein 2008). Wydaje się, że z jednej strony kapitał społeczny umożliwia współpracę w ramach społeczeństwa i usprawnia jego działanie, co w konsekwencji sprzyja instytucjom państwowym, a z drugiej strony te instytucje poprzez swoje działanie mogą same być źródłem kapitału społecznego. Wzajemne oddziaływanie na siebie kapitału społecznego i systemu politycznego zostało potwierdzone w badaniu Pamelii Paxton, które opierało się na danych pochodzących z World Values Survey oraz z International Yearbook of Organizations (Paxton 2002). Celem tego badania było odkrycie związku pomiędzy demokracją a kapitałem społecznym. Wyniki pokazały między innymi, że kapitał społeczny (mierzony na podstawie poziomu uogólnionego zaufania i uczestnictwa w dobrowolnych stowarzyszeniach) i demokracja wzmacniają się nawzajem. Jak pokazuje ten krótki przegląd, kapitał społeczny jest, w naukach społecznych, rozumiany bardzo szeroko. Takie jego szerokie rozumienie spotyka się z krytyką niektórych badaczy. Alejandro Portes argumentuje, że szeroko rozumiany kapitał społeczny, przez który często rozumie się wszystkie pozytywne aspekty życia społecznego, jest właściwie dla badaczy bezużyteczny (Portes 2010).

■ MIERNIKI KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

Pochodną niejasności w definiowaniu kapitału społecznego są trudności z jego pomiarem (Grootaert 1998; Grootaert, Van Bastelar 2002). Putnam widzi w zaufaniu źródło kapitału społecznego, z drugiej strony Coleman widzi w nim jedną z jego form. Za najważszą definicję kapitału społecznego uważa się tą wypracowaną przez Putnama (Grootaert 1998), który podsumowuje go jako „zaufanie, normy i sieci relacji” (Putnam 1993: 167). Wskaźnik kapitału społecznego skonstruowany przez Putnama składał się z następujących elementów: wskaźniki zorganizowanego życia wspólnotowego (np. liczba organizacji obywatelskich na tysiąc mieszkańców), wskaźniki zaangażowania w sprawy publiczne (np. frekwencja w wyborach), wskaźniki wolontariatu wspólnotowego (np. liczba organizacji non profit na tysiąc mieszkańców), wskaźniki socjalizacji nieformalnej (np. średnia liczba przyjęć urządzanych w domach) oraz wskaźniki zaufania społecznego (ilość pozytywnych odpowiedzi na pytanie, że większości osób można ufać).

Współczesne badania empiryczne jako wskaźniki kapitału społecznego traktują przede wszystkim uogólnione zaufanie (Beugelsdijk, Van Schaik 2005). Wiele badań wykorzystuje tylko ten jeden wskaźnik do mierzenia kapitału społecznego (np. Kolankiewicz 1996; Uslaner 1999). Inne używają kombinacji różnych czynników (np. Beugelsdijk, Van Schaik 2005; Schyns, Koop 2010) – do uogólnionego zaufania dokładają uczestnictwo w dobrowolnych zrzeszeniach, poparcie dla

wartości obywatelskich czy uczestnictwo w życiu politycznym. Jan Van Deth wyróżnia trzy główne składniki kapitału społecznego: sieci relacji (aspekt strukturalny) oraz zaufanie i normy (aspekt kulturowy). W badaniach empirycznych kapitał społeczny jest przede wszystkim mierzony za pomocą wskaźników gęstości i siły sieci relacji oraz zaufania (Van Deth 2003). Jako wskaźników gęstości sieci relacji używa się przede wszystkim uczestnictwa w dobrowolnych zrzeszeniach, ale również udziału w nieformalnych aktywnościach społecznych czy wskaźnika ilości przyjaciół. Poziom zaufania w badaniach nad kapitałem społecznym odnosi się przede wszystkim do zaufania uogólnionego, którego charakter został już opisany w poprzedniej części. Do norm i wartości, które są uważane za wskaźnik kapitału społecznego, zaliczają się: tolerancyjność, solidarność czy poparcie dla demokracji i wartości obywatelskich (Van Deth 2003). Dobór odpowiednich wskaźników ma związek z tym, na jakim poziomie badany jest kapitał społeczny, który można zlokalizować zarówno na poziomie jednostkowym, jak i na poziomie grupy lub kraju (Adler, Kwon 2002). Podsumowując, najczęściej wykorzystywanymi wskaźnikami kapitału społecznego są, w kolejności od najpopularniejszych, uogólnione zaufanie, uczestnictwo w dobrowolnych stowarzyszeniach oraz poparcie dla wartości obywatelskich.

■ STAN BADAŃ NAD ZWIĄZKIEM POMIĘDZY ZAUFIANIEM DO INSTYTUCJI POLITYCZNYCH A KAPITAŁEM SPOŁECZNYM

Badacze odwołujący się do kapitału społecznego przekonują, że kapitał społeczny jest blisko związany z zaufaniem do instytucji politycznych, a obserwowany niski poziom tego zaufania jest spowodowany spadkiem zaufania międzyludzkiego oraz kryzysem wspólnot lokalnych (Newton, Zmerli 2011). Na podstawie badań nad efektywnością władz oraz instytucji we Włoszech oraz ich związku z kapitałem społecznym, Putnam doszedł do wniosku, że kapitał społeczny stanowi ważny element kultury obywatelskiej i znacznie sprzyja działaniu demokracji. Jednym z mechanizmów, w jaki kapitał społeczny działa na rzecz demokracji, jest promowanie zaufania do instytucji politycznych (Putnam 1993). W tej części pracy zostaną przedstawione wybrane, współczesne badania empiryczne dotyczące związku pomiędzy zaufaniem do instytucji politycznych a kapitałem społecznym.

Oscar Gabriel i Melanie Walter-Rogg wykorzystali dane z pierwszej fali badania European Social Survey (z 2002 roku) do zbadania tego, czy kapitał społeczny wpływa na zaufanie do instytucji politycznych (Gabriel, Walter-Rogg 2008). Ten związek zbadali na dwóch poziomach – mikro, czyli indywidualnie dla mieszkańców wszystkich krajów uczestniczących oraz na poziomie makro, czyli z uwzględnieniem różnic pomiędzy krajami. Na poziomie mikro model regresji liniowej wykazał, że kapitał społeczny ma pozytywny wpływ na zaufanie do instytucji politycznych, przy czym uogólnione zaufanie ma najsilniejszy wpływ spośród innych

uwzględnionych składników kapitału społecznego,. Po dodaniu do modelu zmiennych dotyczących oceny działania państwa procent wyjaśnianej wariacji znacząco wzrósł, co oznacza, że mają one duży wpływ na zaufanie do instytucji politycznych. W modelu uwzględniającym ocenę wydajności państwa jedynie uogólnione zaufanie ze wszystkich wskaźników kapitału społecznego utrzymało istotny i znaczący wpływ na zaufanie do instytucji politycznych. Na poziomie makro autorzy obliczyli wielopoziomowy model regresji, który wykazał, że wzięcie pod uwagę różnic między krajami nie podnosi poziomu wyjaśnianej wariacji. Oznacza to, że zaufanie do instytucji politycznych jest silnie i pozytywnie związane z kapitałem społecznym i oceną wydajności systemu, natomiast zmienne na poziomie całego kraju nie mają znaczenia. Do podobnych wniosków doszli Nick Allum, Patrick Sturgis i Roger Patulny, badając związek uogólnionego zaufania, zaufania do instytucji oraz udziału w dobrowolnych organizacjach (Allum, Patulny, Sturgis 2010).

Newton i Zmerli wykorzystali dane dotyczące 22 demokratycznych krajów z badania World Values Survey przeprowadzonego w latach 2005–2007 do zbadania związku pomiędzy trzema zjawiskami: zaufaniem uogólnionym, zaufaniem osobistym oraz zaufaniem do instytucji państwowych, na poziomie mikro i makro (Newton, Zmerli 2011). Wszystkie trzy rodzaje zaufania okazały się istotnie i pozytywnie skorelowane we wszystkich badanych krajach. Średni poziom wszystkich rodzajów zaufania okazał się wyższy w krajach bogatszych i z dłuższymi tradycjami demokratycznymi. Wyniki pokazują, że większość osób z wysokim zaufaniem do instytucji politycznych wykazuje również wysokie zaufanie uogólnione, natomiast tylko 30% tych o wysokim zaufaniu uogólnionym ma wysoki poziom zaufania do instytucji. Można przypuszczać, że zaufanie uogólnione, główny składnik kapitału społecznego, jest warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym dla zaufania do instytucji państwowych. Na poziomie makro model wielopoziomowy wykazał, że istnieją różnice pomiędzy krajami w układach związków pomiędzy rodzajami zaufania. Poziom zaufania jednostki jest zależny od ogólnego (zagregowanego) poziomu zaufania w społeczeństwie. Zmienne na poziomie całego kraju, takie jak jakość demokracji czy wydajność systemu, mają istotny i pozytywny wpływ na każdy rodzaj zaufania, przy czym ten efekt jest najślabszy w przypadku zaufania osobistego.

W innym badaniu Newton i Zmerli zbadali związek zaufania uogólnionego i zaufania do instytucji politycznych na poziomie indywidualnym w Europie i w USA, wykorzystując dane z badania ESS (dla państw europejskich) oraz dane z badania American Citizenship Involvement and Democracy z 2002 roku (Zmerli, Newton 2008). Na podstawie dostępnych zmiennych autorzy skonstruowali dwa wskaźniki, jeden dla uogólnionego zaufania i jeden dla zaufania do instytucji politycznych. Współczynnik korelacji r Pearsona wskazuje, że w każdym z badanych krajów występuje istotna statystycznie i pozytywna korelacja pomiędzy zaufaniem do instytucji politycznych a zaufaniem uogólnionym.

Wnioski z badań empirycznych

Na podstawie tych jak i innych empirycznych badań nad kapitałem społecznym i zaufaniem do instytucji (Van Deth 2000; Paxton 2002; Catterberg, Moreno 2005; Delhey, Newton 2005; Newton 2005; Schyns, Koop 2010; van der Meer, Dekker 2011) można wyciągnąć kilka głównych wniosków. Po pierwsze, uogólnione zaufanie, rdzeń kapitału społecznego, jest istotnie i pozytywnie związane z zaufaniem do instytucji politycznych. Drugi ważny element kapitału społecznego, czyli udział w dobrowolnych organizacjach, jest słabiej skorelowany z zaufaniem do instytucji politycznych (Gabriel, Walter-Rogg 2008), a w niektórych badaniach (szczególnie tych opartych na starszych danych) ten związek jest nieistotny statystycznie (Catterberg, Moreno 2005; Schyns, Koop 2010). Jest tak być może dlatego, że wiele dobrowolnych stowarzyszeń (poprzez swoją homogeniczność) sprzyja generowaniu zaufania osobistego bardziej niż zaufania uogólnionego (Newton, Zmerli 2017). Po drugie, wskaźniki kapitału społecznego nie wystarczają do przewidywania zaufania do instytucji politycznych. Zadowolenie z działania systemu, przekonanie o jego demokratyczności oraz efektywności czy przekonanie o możliwości wpływu na decyzje polityczne są równie silnymi, a czasami nawet silniejszymi predyktorami zaufania do instytucji politycznych. Szczególnie silny wpływ na zaufanie do instytucji politycznych ma przekonanie o efektywności państwa. Należy przy tym pamiętać, że chodzi tu o opinie obywateli, a nie o obiektywną ocenę działania państwa (van der Meer, Dekker 2011). Wydaje się, że kapitał społeczny jest koniecznym, ale niewystarczającym warunkiem zaufania do instytucji politycznych. Najlepszym rozwiązaniem jest więc branie pod uwagę obu tych czynników. Po trzecie, różnice między krajami nie wpływają na kierunek czy istotność wpływu tych czynników na zaufanie do instytucji politycznych. Po czwarte, związek kapitału społecznego oraz zaufania do instytucji jest znacznie silniejszy na poziomie całego kraju niż na poziomie jednostki. Kraje, w których poziom kapitału społecznego jest wyższy, mają zauważalnie wyższe zagregowane zaufanie do instytucji politycznych, natomiast w przypadku pojedynczych osób ta zależność jest mniej spójna (Newton 2005; Newton, Zmerli 2017). Po piąte, w krajach bogatszych oraz o dłuższych tradycjach demokratycznych poziom zaufania do instytucji politycznych jest wyższy. Ze względu na to, że kapitał społeczny oraz zaufanie do instytucji politycznych są uwikłane w sieć powiązań z innymi zmiennymi, jak wykształcenie, poziom zarobków, jakość demokracji czy sytuacja ekonomiczna kraju (które są również nawzajem powiązane), trudno stwierdzić, który czynnik są przyczyną, a które efektem (Newton, Zmerli 2017).

■ HIPOTEZY BADAWCZE

Na podstawie omówionych wcześniej teorii oraz badań można skonstruować szereg hipotez, które później zostaną zweryfikowane na podstawie wyników analiz statystycznych.

Hipoteza 1: Osoby o większym kapitale społecznym będą wykazywać większe zaufanie do instytucji politycznych, a w krajach o wyższym kapitale społecznym zaufanie do instytucji będzie większe.

Hipoteza 1a: Składnikiem kapitału społecznego, który będzie miał największy wpływ na zaufanie do instytucji politycznych, będzie uogólnione zaufanie.

Hipoteza 1b: Związek między zaufaniem do instytucji politycznych a kapitałem społecznym będzie zachodził we wszystkich badanych krajach, we wszystkich będzie pozytywny, ale jego siła może się różnić.

Hipoteza 2: Osoby bardziej zadowolone z funkcjonowania systemu politycznego będą wykazywać większe zaufanie do instytucji politycznych.

Hipoteza 3: Przekonanie o inkluzywności instytucji państwowych, to znaczy możliwości aktywnego udziału i wpływu na politykę, będzie pozytywnie skorelowane z zaufaniem do instytucji politycznych.

Hipoteza 4: Poziom wykształcenia będzie miał pozytywny wpływ na zaufanie do instytucji politycznych.

Hipoteza 5: Osoby bardziej zadowolone z życia i szczęśliwsze będą wykazywały wyższy poziom zaufania do instytucji.

Hipoteza 6: W krajach bogatszych, wysokorozwiniętych i z dłuższymi tradycjami demokratycznymi zaufanie do instytucji będzie wyższe.

■ ZBIÓR DANYCH

Wszelkie analizy statystyczne będą oparte na danych pochodzących z dziewiątej rundy międzykrajowego badania surveyowego European Social Survey (ESS), w którym wzięło udział 30 krajów europejskich. Dane ze wszystkich krajów nie zostały jeszcze opublikowane. W ostatniej opublikowanej edycji (wersja 1.2) znalazły się dane z 19 krajów (N = 36016). Badanie zostało zrealizowane na przełomie 2018 i 2019 roku metodą wywiadów bezpośrednich wspomaganych komputerowo (CAPI). Próba dla każdego z krajów jest reprezentatywna, została dobrana w sposób losowy i wynosiła co najmniej 1500 osób w krajach powyżej 2 mln mieszkańców oraz 800 osób w krajach mniejszych. W próbie mogły znaleźć się osoby powyżej 15. roku życia.

■ METODOLOGIA

W celu zweryfikowania, czy na poziomie jednostkowym pomiędzy zaufaniem do instytucji politycznych a kapitałem społecznym i innymi czynnikami uwzględnionymi w postawionych hipotezach istnieje istotny związek, zostanie wykorzystana regresja wielozmiennowa, która pozwala przeanalizować związek wielu predyktorów (zmiennych wyjaśniających) na zmienną wyjaśnianą (Studenmund 2016). Rodzaj zastosowanej analizy regresji nosi nazwę OLS (Ordinary Least Squares). „Jest to

rodzaj regresji liniowej, w której linia regresji dopasowana jest za pomocą metody najmniejszych kwadratów. Aby skorzystać z tej metody, dane muszą spełniać szereg założeń, przy czym niektóre z nich są ważniejsze, ze względu na to, że ich niespełnienie może skutkować poważnymi błędami lub zupełnie uniemożliwić sensowną interpretację wyników. Podstawowym założeniem, które musi zostać spełnione jest to, że zarówno zmienne zależne, jak i niezależne muszą być ilościowe (Bedyńska, Cypryańska 2012). W tym badaniu mierniki składające się ze zmiennych mierzonych na porządkowych skalach arbitralnych będą potraktowane jako interwałowe i zostaną wykorzystane w analizie regresji. Hipoteza numer 6, która odnosi się do to różnic w zaufaniu do instytucji politycznych na poziomie krajów a nie jednostek, zostanie sprawdzona poprzez porównanie średniego zaufania do instytucji politycznych w każdym kraju.

■ OPERACJONALIZACJA ZMIENNYCH

Zarówno zaufanie, jak i kapitał społeczny to pojęcia abstrakcyjne. Nie mogą być bezpośrednio zaobserwowane ani zmierzone. Do pomiaru tych konstruktów teoretycznych zostanie wykorzystane kilka zmiennych, które wspólnie będą tworzyć złożoną skalę. Według Richarda Netemeyera, Williama Beardena i Subhasha Sharmy skalowanie powinno składać się z następujących kroków: osadzone w teorii zdefiniowanie konstruktów, których pomiar ma dotyczyć; stworzenie pierwotnego zbioru wskaźników dla badanych konstruktów; redukcja wymiarów, to znaczy zbadanie, ile podskal składających się z silnie korelujących ze sobą zmiennych znajduje się w pierwotnym zbiorze; zbadanie trafności, czyli tego, czy dana skala rzeczywiście mierzy to, co powinna mierzyć, oraz rzetelności, czyli tego, czy robi to precyzyjnie, generując spójne ze sobą wyniki (Netemeyer, Bearden, Sharma 2003). Skale zaufania do instytucji politycznych oraz kapitału społecznego zostaną skonstruowane właśnie wedle tych wytycznych. Teorie oraz definicje zaufania i kapitału społecznego zostały już omówione, a więc następnym krokiem jest wyselekcjonowanie odpowiednich zmiennych.

Kwestionariusz ESS zawiera baterie pytań, dotyczących zarówno uogólnionego zaufania, jak i zaufania do instytucji. Pytanie o zaufanie do instytucji politycznych brzmiało następująco:

- „Proszę wskazać na skali od 0 do 10 na ile osobiście ma P. zaufanie do każdej z instytucji, którą wymienię”.

Na liście instytucji, które podlegały ocenie znalazły się: parlament, politycy, system prawny, policje, partie polityczne, Parlament Europejski oraz Organizacja Narodów Zjednoczonych. Do wstępnej puli wskaźników zostaną zaliczone wszystkie zmienne oprócz dwóch ostatnich, ze względu na to, że dotyczą zaufania do instytucji ponadnarodowych, których natura jest zupełnie inna od reszty instytucji.

W kwestionariuszu znalazły się trzy pytania dotyczące zaufania uogólnionego:

- „Czy, ogólnie biorąc, uważa P., że większości ludzi można ufać, czy też, że w kontaktach z ludźmi ostrożności nigdy za wiele?”
- „Czy uważa P., że gdyby nadarzyła się okazja, większość ludzi starałaby się P. wykorzystać, czy też starałaby się postępować uczciwie?”
- „Czy uważa P., że ludzie przede wszystkim starają się służyć pomocą innym, czy też, że przede wszystkim dbają o własny interes?”

Wszystkie trzy były mierzone na skali od 0 do 11. Teoretycznie wszystkie trzy pytania wydają się być istotne dla poziomu z uogólnionego zaufania, dlatego przy tworzeniu skali wszystkie trzy zostaną rozpatrzone. Oczywiście kapitał społeczny jest zjawiskiem złożonym, składa się na niego wiele wymiarów. Najważniejszym z nich wydaje się uogólnione zaufanie – w wielu badaniach kapitał społeczny jest mierzony tylko za pomocą tego jednego wskaźnika (np. Kolankiewicz 1996; Glaeser 2000). Kwestionariusz z 9. rundy ESS nadaje się doskonale do zmierzenia zaufania do instytucji oraz zaufania uogólnionego, brakuje w nim jednak pytań o dobrowolne stowarzyszenia, które według niektórych badaczy również stanowią istotny element kapitału społecznego. Znalazły się w nim za to pytania o udział w nieformalnych aktywnościach społecznych, które są uważane za istotny składnik kapitału społecznego (Molenaers 2003), oraz o poparcie dla niektórych istotnych norm obywatelskich, również często traktowanych jako wskaźnik kapitału społecznego (Schyns, Koop 2010). Zarówno udział w dobrowolnych organizacjach, jak i nieformalna aktywność społeczna są wskaźnikami sieci relacji, jaką dysponuje człowiek. W kwestionariuszu ESS zawarto trzy pytania o nieformalną aktywność społeczną:

- „Jak często spotyka się P. w celach towarzyskich z przyjaciółmi, znajomymi, krewnymi lub kolegami z pracy?”
- „Ile jest takich osób, z którymi może P. otwarcie porozmawiać o wszystkich sprawach osobistych i związanych z pracą?”
- „Jak często – w porównaniu z innymi osobami w P. wieku – uczestniczy P. w spotkaniach, imprezach lub wydarzeniach towarzyskich?”

Odpowiedzi na dwa pierwsze pytania były mierzone na skali od 0 do 6, natomiast ostatnie pytanie było mierzone na skali od 1 do 5. Jeśli chodzi o wartości obywatelskie, respondenci zostali poproszeni o wyrażenie swojego poparcia dla następujących stwierdzeń:

- „Ważne jest, żeby wszyscy ludzie na świecie byli traktowani równo, każdy powinien mieć w życiu równe szanse”
- „Ludzie powinni postępować zgodnie z nakazami, powinni zawsze stosować się do zasad nawet gdy nikt nie widzi tego, co robią”
- „Ważne jest wysłuchanie ludzi, którzy są inni. Nawet wtedy, gdy się z nimi nie zgadzamy trzeba chcieć ich zrozumieć”

Respondenci oceniali swoje poparcie na skali od 1 – najniższego poparcia, do 6 – najwyższego poparcia. Podsumowując, kapitał społeczny będzie mierzony za pomocą skali uogólnionego zaufania, skali zaangażowania w nieformalne aktywności społeczne (która stanowi również miarę sieci relacji, jaką dysponuje człowiek) oraz skali poparcia dla norm obywatelskich.

W dalszej kolejności należy zoperacjonalizować resztę pojęć, które będą potrzebne do zweryfikowania postawionych hipotez. Zbiór pytań dotyczących zadowolenia z systemu politycznego prezentuje się następująco:

- „Ogólnie biorąc, na ile jest P. zadowolony/a z obecnego stanu polskiej gospodarki?”.
- „Jeśli chodzi o obecny rząd, na ile jest P. zadowolony/a ze sposobu jego działania?”.
- „Proszę powiedzieć, co ogólnie P. sądzi o obecnym stanie kształcenia, edukacji?”.
- „Ogólnie rzecz biorąc, w jakim stopniu jest P. zadowolony/a z funkcjonowania demokracji w Polsce?”.

Odpowiedzi były mierzone na skali od 0 do 10, gdzie 0 oznacza ocenę „Zupełnie niezadowolony” a 10 „Całkowicie zadowolony”. Pytania o inkluzywność systemu politycznego brzmiały następująco:

- „Na ile, P. zdaniem, system polityczny umożliwia ludziom takim jak P. zabieranie głosu w sprawie działań rządu?”.
- „Na ile, P. zdaniem, system polityczny w Polsce umożliwia ludziom takim jak P. wpływ na politykę?”.
- „W jakim stopniu, P. zdaniem, decyzje polityczne są przejrzyste, to znaczy, każdy może się dowiedzieć, jak zostały podjęte?”.
- „W jakim stopniu, P. zdaniem, władze w Polsce biorą pod uwagę interesy wszystkich obywateli?”.
- „W jakim stopniu, P. zdaniem, system polityczny w Polsce zapewnia wszystkim podobne szanse uczestniczenia w polityce?”.

Pytania mierzone były na skali od 1 – w ogóle do 5 – w pełni. Pytania dotyczące satysfakcji życiowej brzmiały następująco:

- „Biorąc wszystko pod uwagę, na ile czuje się P. szczęśliwy/a?”.
- „Biorąc wszystko pod uwagę, ogólnie, na ile jest P. zadowolony/a ze swojego obecnego życia?”.

Oba pytania były mierzone na skali od 0 – zupełnie niezadowolony/bardzo nieszczęśliwy do 10 – bardzo zadowolony/bardzo szczęśliwy. Pomiar poziomu wykształcenia w badaniach międzykrajowych jest dość problematyczny ze względu na to, że systemy edukacji są niezwykle zróżnicowane. Dlatego też najczęściej używanym wskaźnikiem poziomu edukacji, który można wykorzystać do porównań pomiędzy różnymi krajami, jest liczba lat nauki, jaką respondent odbył (Hoffmeyer-Zlotnik, Warner 2006). W kwestionariuszu ESS znalazło się właśnie to pytanie o lata edukacji

i zostanie ono potraktowane jako wskaźnik poziomu wykształcenia. Zamożność krajów będzie mierzona za pomocą wskaźnika PKB per capita wyrażonego w jednostkach PPS (Standardu Siły Nabywczej).

Redukcja wymiarów, trafność i spójność

Kolejnym krokiem w tworzeniu skali jest redukcja wymiarów. Do tego celu została wykorzystana Eksploracyjna Analiza Czynnikowa. Ze względu na to, że skale mają być wykorzystane zarówno w zbiorze wszystkich krajów uczestniczących – w celu zbadania skali zjawiska w Europie jako całości, jak i oddzielnie dla każdego kraju – w celu odkrycia różnic pomiędzy krajami, analiza czynnikowa musi być przeprowadzona oddzielnie dla całego zbioru i dla każdego kraju z osobna. Aby móc dokonywać (przynajmniej w pewnym stopniu) uprawnionych porównań, ilość wyodrębnionych czynników oraz ich struktura powinny być podobne – przy założeniu, że pytania zostały odpowiednio przetłumaczone, podobne wyniki analizy czynnikowej dają silnie podstawy do porównań międzykrajowych (Oppenheim 1992). W dalszej kolejności został obliczony współczynnik Alfa Cronbacha, który jest miarą wewnętrznej spójności danej skali (Netemeyer, Bearden, Sharma 2003; Tavakol, Dennick 2011). Tabela 1 przedstawia analizę czynnikową oraz wartości Alfa Cronbacha dla skali zaufania do instytucji politycznych. Ze skali została usunięta zmienna „zaufanie do policji” ze względu na niski ładunek czynnikowy. Na podstawie pozostałych zmiennych wyodrębniono jeden czynnik zarówno we wszystkich krajach oddzielnie, jak i w zbiorze wszystkich krajów razem. Istotny test Barletta i wysokie wartości miary KMO wskazują, że przeprowadzenie analizy czynnikowej dla tych danych jest odpowiednie. Wszystkie uwzględnione zmienne mają wystarczająco wysokie ładunki czynnikowe. Procent wyjaśnianej wariancji waha się pomiędzy 61 a 77 – te wartości można uznać za odpowiednie. Na podstawie wyników z tabeli 1 można przyjąć, że przedstawione zmienne są silnie naładowane jednym wspólnym czynnikiem, który nazywamy zaufaniem do instytucji politycznych, oraz tworzą spójną skalę zarówno we wszystkich badanych krajach pojedynczo, jak i na zbiorze wszystkich krajów razem. Skala zaufania do instytucji politycznych zostanie obliczona jako średnia wartość z wyżej wymienionych zmiennych, będzie więc przyjmować wartości od 0 do 10, gdzie wyższe wartości będą wskazywać na większe zaufanie².

² Skale obliczono jako średnią zmiennych ze względu na większą łatwość w interpretacji (w odróżnieniu od skal obliczonych za pomocą tak zwanych *factor scores*). Z uwagi na brak dramatycznych różnic w ładunkach czynnikowych, ten wybór nie powinien istotnie zniekształcić wyników.

Tabela 1. Analiza czynnikowa oraz współczynniki Alfa Cronbacha dla skali zaufania do instytucji politycznych

Kraj	Zaufanie do parlamentu	Zaufanie do systemu prawnego	Zaufanie do polityków	Zaufanie do partii politycznych	% wariancji wyjaśnionej przez jeden czynnik	Test Bartletta	Miara KMO	Alfa Cronbacha
Austria	0,76	0,59	0,9	0,88	63%	p<0,001	0,73	0,86
Belgia	0,82	0,65	0,91	0,89	68%	p<0,001	0,79	0,88
Bulgaria	0,89	0,77	0,94	0,89	77%	p<0,001	0,81	0,9
Szwajcaria	0,8	0,65	0,88	0,8	62%	p<0,001	0,77	0,86
Cypr	0,7	0,5	0,94	0,8	63%	p<0,001	0,75	0,85
Czechy	0,86	0,74	0,92	0,9	73%	p<0,001	0,78	0,91
Niemcy	0,81	0,61	0,88	0,84	64%	p<0,001	0,78	0,86
Estonia	0,8	0,62	0,89	0,86	64%	p<0,001	0,76	0,87
Finlandia	0,86	0,65	0,9	0,85	68%	p<0,001	0,79	0,89
Francja	0,75	0,6	0,89	0,83	61%	p<0,001	0,76	0,84
Wielka Brytania	0,85	0,64	0,9	0,86	67%	p<0,001	0,78	0,88
Węgry	0,82	0,72	0,88	0,84	67%	p<0,001	0,73	0,89
Irlandia	0,79	0,65	0,9	0,92	67%	p<0,001	0,78	0,88
Włochy	0,8	0,54	0,93	0,9	65%	p<0,001	0,75	0,87
Holandia	0,86	0,66	0,9	0,88	69%	p<0,001	0,8	0,89
Norwegia	0,82	0,62	0,9	0,85	65%	p<0,001	0,77	0,87
Polka	0,78	0,64	0,9	0,89	66%	p<0,001	0,77	0,87
Serbia	0,79	0,6	0,9	0,8	64%	p<0,001	0,76	0,87
Słowenia	0,83	0,69	0,9	0,84	67%	p<0,001	0,78	0,88
Wszystkie kraje	0,82	0,64	0,87	0,91	67%	p<0,001	0,79	0,88

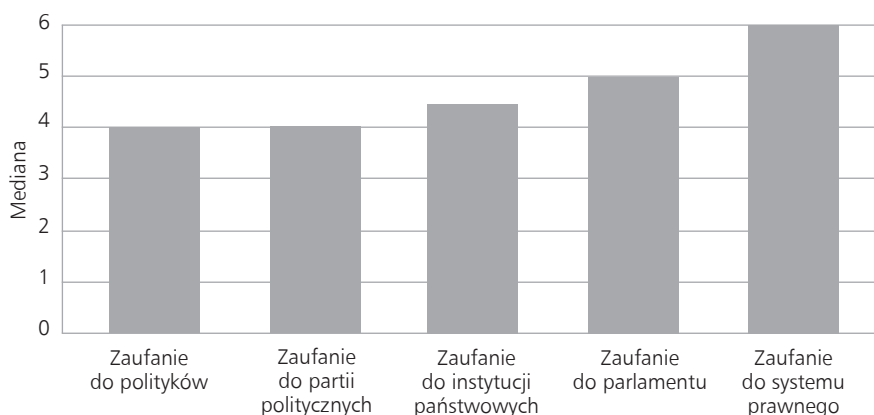
Tabela 2. Analiza czynnikowa oraz współczynniki Alfa Cronbacha dla skali kapitału społecznego

Kraj	Uogólnione zaufanie			Alfa Cronbacha	Poparcie dla wartości obywatelskich				Miarą KMO	% variancji wyjaśnianej przez dwa czynniki
	większości osób można ufać uczniwie	większość osób wie jak postępować	większość osób jest pomocna		ważne jest spróbować zrozumieć innych	ważne jest pomagać innym	ważne jest aby wszyscy byli równo traktowani	Alfa Cronbacha		
Austria	0,73	0,77	0,79	0,81	0,61	0,64	0,63	0,67	p<0,001	50%
Belgia	0,75	0,66	0,59	0,70	0,65	0,53	0,48	0,64	p<0,001	40%
Bulgaria	0,79	0,86	0,74	0,85	0,58	0,65	0,59	0,64	p<0,001	56%
Szwajcaria	0,68	0,73	0,54	0,67	0,62	0,58	0,49	0,62	p<0,001	38%
Cypr	0,64	0,76	0,71	0,75	0,66	0,51	0,68	0,65	p<0,001	45%
Czechy	0,8	0,85	0,73	0,84	0,63	0,68	0,47	0,62	p<0,001	50%
Niemcy	0,63	0,72	0,62	0,71	0,5	0,43	0,41	0,67	p<0,001	38%
Estonia	0,72	0,78	0,59	0,74	0,54	0,49	0,43	0,68	p<0,001	39%
Finlandia	0,68	0,75	0,59	0,72	0,6	0,57	0,62	0,63	p<0,001	41%
Francja	0,57	0,66	0,52	0,61	0,62	0,56	0,55	0,60	p<0,001	34%
Wielka Brytania	0,7	0,75	0,63	0,74	0,63	0,55	0,54	0,60	p<0,001	41%
Węgry	0,82	0,77	0,81	0,85	0,63	0,6	0,45	0,62	p<0,001	52%
Irlandia	0,61	0,74	0,69	0,72	0,65	0,62	0,59	0,65	p<0,001	43%
Włochy	0,77	0,82	0,70	0,81	0,64	0,69	0,58	0,67	p<0,001	50%
Holandia	0,68	0,67	0,46	0,65	0,47	0,45	0,5	0,64	p<0,001	39%
Norwegia	0,76	0,77	0,55	0,73	0,58	0,56	0,53	0,61	p<0,001	38%
Polska	0,68	0,75	0,66	0,74	0,62	0,68	0,56	0,64	p<0,001	43%
Serbia	0,7	0,74	0,74	0,75	0,66	0,62	0,43	0,61	p<0,001	40%
Słowenia	0,67	0,8	0,53	0,71	0,45	0,52	0,49	0,63	p<0,001	40%
Wszystkie kraje	0,7	0,76	0,67	0,76	0,63	0,6	0,53	0,61	p<0,001	43%

Te same analizy przeprowadzono dla skali kapitału społecznego. Tak jak zakładano, na początku wyodrębnione zostały trzy czynniki, odpowiadające trzem podskalom kapitału społecznego: uogólnione zaufanie, zaangażowanie w nieformalną aktywność społeczną oraz poparcie dla wartości obywatelskich. Ze względu na bardzo niskie wartości Alfa Cronbacha, podskala zaangażowania w nieformalną aktywność społeczną została usunięta. Z uwagi na niskie ładunki czynnikowe usunięto zmienną „Ludzie powinni postępować zgodnie z nakazami”, która teoretycznie miała być składnikiem skali wartości obywatelskich. Analiza czynnikowa przeprowadzona została jeszcze raz na pozostałych zmiennych – wyniki tej analizy przedstawia tabela 2. Na podstawie danych z tej tabeli możemy przyjąć, że wybrane zmienne tworzą dwie spójne podskale o podobnej strukturze czynnikowej we wszystkich badanych krajach. Obie podskale zostaną obliczone jako średnia wartość ze składających się na nie zmiennych. Na podstawie analizy czynnikowej i wartości Alfa Cronbacha udało się również otrzymać spójne i porównywalne na poziomie konstruktów skale dla wszystkich pozostałych zjawisk: zadowolenia z systemu politycznego, przekonania o inkluzywności systemu oraz satysfakcji życiowej. Skale zostały obliczone poprzez uśrednienie wyników zmiennych składowych.

Model wyjaśniający – poziom mikro

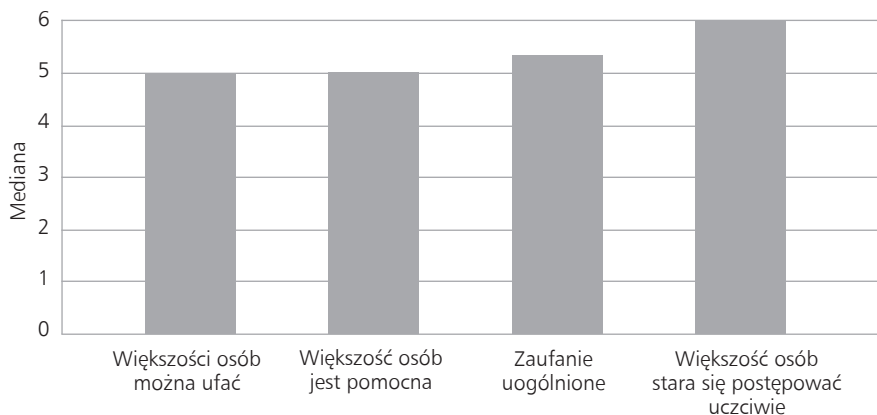
Na początku warto przyjrzeć się rozkładowi najważniejszych badanych zmiennych. Rycina 1 przedstawia medianę z poszczególnych składających się na skalę zaufania do instytucji, jak również medianę tejże skali³. Największym zaufaniem spośród tych instytucji Europejczycy darzą system prawny a najmniejszym partie polityczne oraz polityków.



Rycina 1. Mediany wartości zmiennych składających się na skalę zaufania do instytucji politycznych oraz mediana tej skali

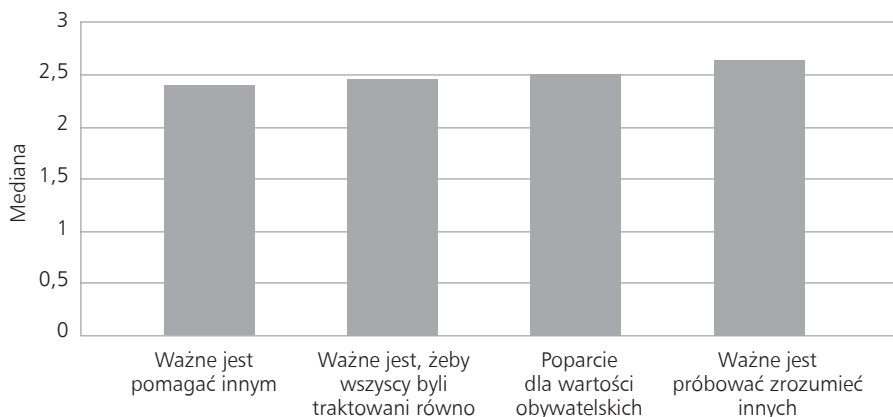
³ Na rycinach 1–3 przedstawiono mediany, ze względu na to, że pojedynczo zmienne składowe wskaźników nie mogą być traktowane jako zmienne interwałowe – nie powinno się obliczać dla nich średnich.

Ogólnie rzecz biorąc, mieszkańcy Europy są raczej nieufni wobec tych instytucji, mediana skali zaufania do instytucji politycznych wynosi zaledwie 4,5, gdzie maksymalna wartość wynosi 10. Te wyniki są zgodne z innymi badaniami nad zaufaniem do instytucji politycznych w Europie, które wskazują, że jest ono niskie.



Rycina 2. Mediany wartości zmiennych składających się na skalę zaufania uogólnionego oraz mediana tej skali

Rycina 2 przedstawia te same analizy, ale dla skali uogólnionego zaufania. Poziom uogólnionego zaufania w Europie jest nieco wyższy, niż poziom zaufania do instytucji państwowych, żadna ze zmiennych nie ma mediany niższej niż 5, gdzie maksymalne wartości wynoszą 10. Rycina 3 przedstawia mediany zmiennych składających się na skalę poparcia dla norm obywatelskich. Wszystkie mają bardzo zbliżone mediany, wynoszące około 2, gdzie maksymalna wartość – najwyższe poparcie dla tych norm – wynosi 6. Oznacza to, że wybrane wartości obywatelskie nie są w Europie wysoko cenione.



Rycina 3. Mediany wartości zmiennych składających się na skalę poparcia dla norm obywatelskich oraz mediana tej skali

Skala zaufania do instytucji politycznych oraz obie skale mierzące kapitał społeczny są ze sobą liniowo skorelowane, jednak związek ten jest znacznie silniejszy w przypadku uogólnionego zaufania i zaufania do instytucji politycznych. Współczynnik korelacji r Pearsona wynosi dla tych zmiennych 0,47 dla $p < 0,01$ co wskazuje na umiarkowanie silną i istotną statystycznie korelację. Korelacja pomiędzy zaufaniem do instytucji politycznych a poparciem dla norm obywatelskich, chociaż istotna dla $p < 0,01$, wynosi jedynie 0,05, co wskazuje na bardzo słabą korelację.

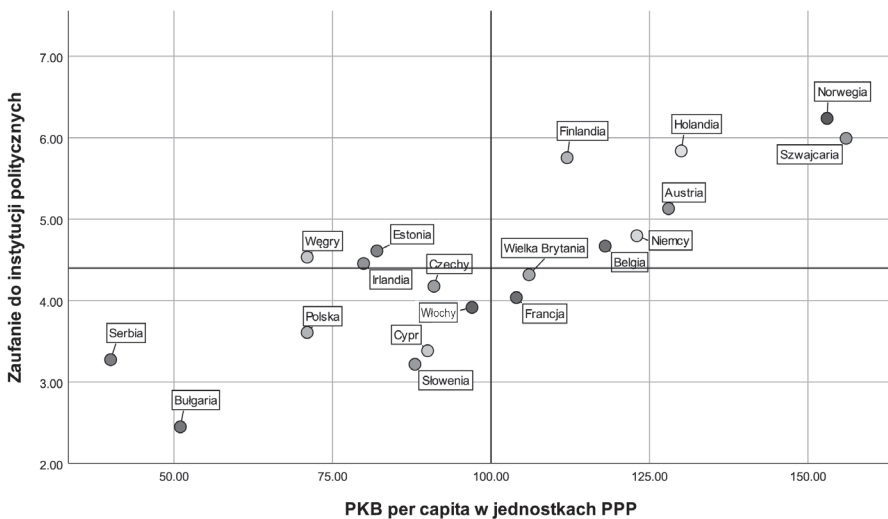
Na podstawie stworzonych wskaźników został obliczony model regresji dla całej próby ze wszystkich badanych krajów, w którym zmienną przewidywaną jest skala zaufania do instytucji politycznych. Zmienne zostały wprowadzone w sposób krokowy, dzięki temu można stwierdzić, czy dana zmienna lub grupa zmiennych istotnie poprawia możliwość przewidywania zmiennej zależnej. W sumie zostały obliczone cztery modele regresji. Tabela 3 przedstawia współczynniki dopasowania każdego z modeli oraz współczynniki Beta dla poszczególnych predyktorów. Najlepszym modelem jest model trzeci – ma najwyższy współczynnik skorygowanego R^2 , który wynosi 0,53 (co oznacza, że wyjaśnia 53% wariancji w zmiennej zależnej), przy najmniejszej liczbie predyktorów. Ze względu na najlepsze dopasowanie analizie zostaną poddane współczynniki regresji modelu 3. Wszystkie uwzględnione w tym modelu zmienne, oprócz poparcia dla norm obywatelskich, mają istotny statystycznie wpływ na poziom zaufania do instytucji politycznych (dla $p < 0,01$). Pomimo tego, że wpływ wieku, płci oraz lat edukacji jest istotny statystycznie, to jest on bardzo słaby, co pokazują niskie współczynniki Beta – nie są to dobre predyktory zaufania do instytucji politycznych. Istotny jest również wpływ uogólnionego zaufania ($B = 0,2$), jednak najsilniejszymi predyktorami okazały się skale mierzące zadowolenie z systemu ($B = 0,47$) oraz przekonanie o jego inkluzywności ($B = 0,85$). Podsumowując, najlepsze dopasowanie osiągnął model, w którym predyktorami były: płeć, wiek, lata edukacji, zaufanie uogólnione, zadowolenie z systemu politycznego oraz przekonanie o inkluzywności. Wpływ płci, wieku i lat edukacji był bardzo niewielki – wbrew temu co przewidywano edukacja nie okazała się dobrym predyktorem zaufania do instytucji politycznych. Uogólnione zaufanie, najważniejszy składnik kapitału społecznego, okazało się mieć istotny wpływ na zaufanie do instytucji politycznych, natomiast wpływ poparcia dla norm obywatelskich okazał się być nieistotny. Zdecydowanie najsilniejszymi predyktorami zaufania do instytucji politycznych okazały się być wskaźniki dotyczące oceny systemu politycznego: skala satysfakcji z jego działania oraz przekonanie o jego responsywności.

Tabela 3. Wyniki wielokrotnej regresji hierarchicznej dla zaufania do instytucji politycznych

Model	Współczynniki niestandardyzowane		Współczynniki standaryzowane		R ²	ΔR ²
	B	Błąd standardowy	Beta	Istotność		
1 (Stała) Wiek Płeć Wykształcenie	3,782	0,057		0,000	0,24	0,24
	-0,006	0,001	-0,052	0,000		
	-0,112	0,023	-0,027	0,000		
	0,071	0,003	0,134	0,000		
2 (Stała) Wiek Płeć Wykształcenie Zaufanie uogólnione Poparcie dla norm obywatelskich	1,939	0,068		0,000	1,9	0,16
	-0,008	0,001	-0,074	0,000		
	-0,113	0,021	-0,027	0,000		
	0,027	0,003	0,050	0,000		
3 (Stała) Wiek Płeć Wykształcenie Zaufanie uogólnione Poparcie dla norm obywatelskich Zadowolenie z rządu Inkluzyjność systemu politycznego	-1,166	0,055		0,000	0,53	0,34
	-0,002	0,000	-0,018	0,000		
	0,048	0,016	0,012	0,002		
	0,009	0,002	0,017	0,000		
4 (Stała) Wiek Płeć Wykształcenie Zaufanie uogólnione Poparcie dla norm obywatelskich Zadowolenie z rządu Inkluzyjność systemu politycznego Satysfakcja życiowa	-1,050	0,060		0,000	0,53	0,00
	-0,002	0,000	-0,018	0,000		
	0,048	0,016	0,012	0,002		
	0,010	0,002	0,018	0,000		
	0,202	0,005	0,177	0,000		
	-0,012	0,011	-0,04	0,257		
	0,477	0,006	0,429	0,000		
	0,856	0,014	0,298	0,000		
	-0,024	0,005	-0,020	0,000		

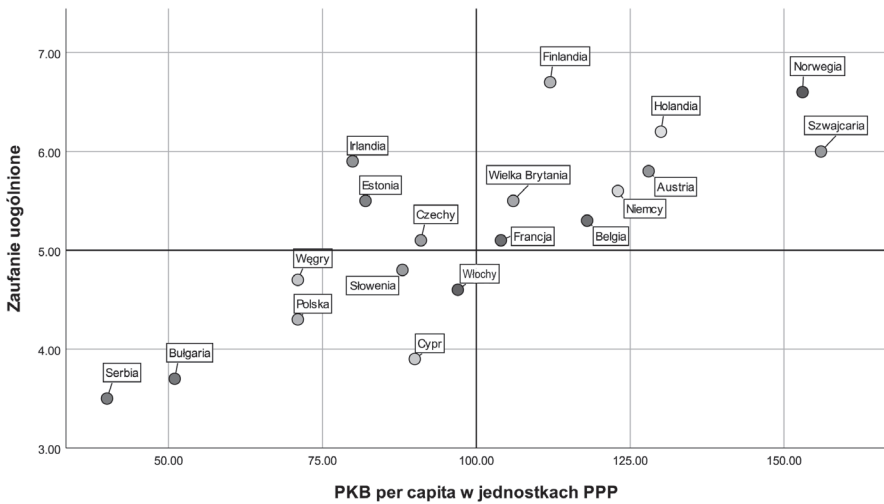
Model wyjaśniający – poziom makro

W tej części zostaną omówione różnice w zaufaniu do instytucji politycznych pomiędzy badanymi krajami. Rycina 4 przedstawia średnie wartości skali zaufania do instytucji politycznych w poszczególnych krajach, ze względu na ich PKB per capita wyrażone w jednostkach PPP (Standardu Siły Nabywczej). Dane o PKB pochodzą ze zbioru danych Eurostatu na 2018 rok. Punkty reprezentujące poszczególne kraje układają się dość wyraźnie w sposób liniowy – kraje o wysokich wartościach PKB mają również wysokie średnie zaufanie do instytucji politycznych. Linia pionowa wyznacza średnie PKB per capita dla Unii Europejskiej – wszystkie kraje na prawo od tej linii mają wartości powyżej średniej. Linia pozioma wyznacza średnie zaufanie do instytucji politycznych w Europie.



Rycina 4. Średnie wartości skali zaufania do instytucji politycznych w poszczególnych krajach, ze względu na ich PKB wyrażone w jednostkach PPP

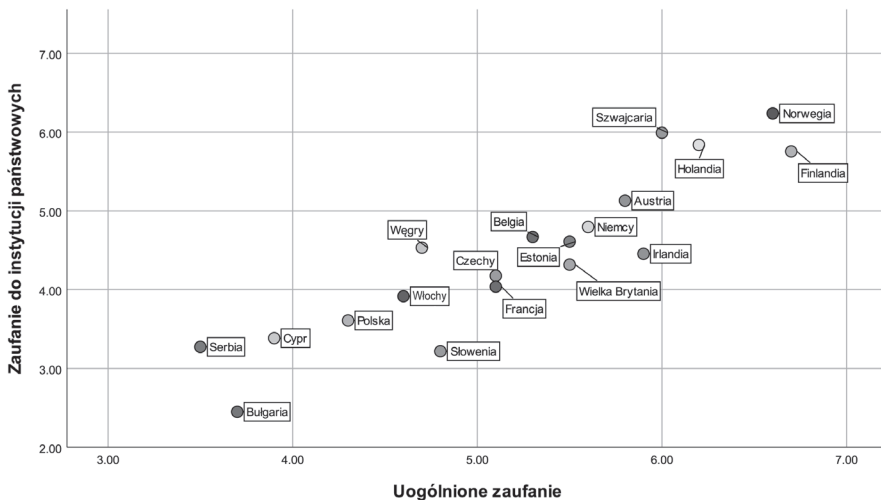
Niemal wszystkie kraje mające ponadprzeciętne PKB per capita mają również ponadprzeciętnie wysokie zaufanie do instytucji politycznych. Z kolei większość krajów mających PKB per capita niższe niż średnia unijna, ma również zdecydowanie niższe średnie zaufanie do instytucji politycznych. Sytuacja wydaje się podobna w przypadku uogólnionego zaufania, co przedstawia rycina 5. Związek liniowy pomiędzy średnim uogólnionym zaufaniem w kraju a jego PKB jest wyraźnie widoczny na wykresie.



Rycina 5. Średnie wartości skali uogólnionego zaufania w poszczególnych krajach, ze względu na ich PKB wyrażone w jednostkach PPP

Linia pionowa tak jak poprzednio wyznacza średnie PKB per capita w jednostkach PPP dla Unii Europejskiej, a linia pozioma wyznacza średnie uogólnione zaufanie. Niemalże wszystkie kraje, z wyjątkiem Francji, mające ponadprzeciętne PKB per capita mają ponadprzeciętne wartości skali uogólnionego zaufania, natomiast kraje o niskim PKB per capita mają przeważnie niższe średnie uogólnione zaufanie. Kraje o wysokim zaufaniu do instytucji politycznych mają również wysoki poziom uogólnionego zaufania. Rycina 6 przedstawia średnie zaufanie do instytucji politycznych oraz średnią wartość uogólnionego zaufania we wszystkich badanych krajach. Najniższy poziom obu rodzajów zaufania występuje wśród krajów najbiedniejszych: Bułgarii, Serbii czy Słowenii, natomiast najwyższe wartości uzyskują kraje najzamożniejsze: Norwegia, Finlandia czy Holandia. Ułożenie krajów wskazuje dość wyraźnie na liniowy związek pomiędzy zaufaniem do instytucji politycznych a kapitałem społecznym – kraje o najwyższym kapitale społecznym mają również najwyższy poziom zaufania do instytucji politycznych.

Aby zbadać, czy wśród badanych krajów zachodzą różnice w związku pomiędzy zaufaniem do instytucji politycznych a kapitałem społecznym, obliczono taki sam model regresji, jak w przypadku analizy wszystkich krajów razem. Tak jak w poprzednim przypadku, najlepiej dopasowanym modelem okazał się ten uwzględniający płeć, wiek, lata edukacji, zaufanie uogólnione (jako jedyny istotny miernik kapitału społecznego), zadowolenie z systemu politycznego oraz przekonanie o jego responsywności. Poparcie dla norm obywatelskich okazało się być nieistotne w każdym z badanych krajów. Tabela 4 (w załączniku) przedstawia



Rycina 6. Średnie wartości skali uogólnionego zaufania w poszczególnych krajach, ze względu na ich średnie uogólnione zaufanie

niestandaryzowane współczynniki Beta wraz z błędami standardowymi oraz skorygowanym R^2 . Statystyka skorygowanego R^2 wynosiła w badanych krajach od 0,4 do 0,61, co oznacza, że modele wyjaśniały pomiędzy 40% a 61% wariacji w zaufaniu do instytucji politycznych – jest to dobry wynik, można powiedzieć, że stworzony model ma odpowiednią moc przewidywania. Nie ma dużych różnic pomiędzy krajami, jeśli chodzi o współczynniki Beta – uogólnione zaufanie, przekonanie o responsywności systemu oraz ocena jego funkcjonowania są w każdym przypadku istotnymi statystycznie predyktorami zaufania do instytucji politycznych, również w każdym przypadku to przekonanie o responsywności systemu okazuje się mieć najsilniejszy wpływ na zaufanie do instytucji politycznych. Podsumowując, zgodnie z założeniami związek pomiędzy kapitałem społecznym a zaufaniem do instytucji politycznych został zaobserwowany we wszystkich krajach, był on pozytywny oraz miał podobną siłę. Zgodnie z hipotezami w krajach zamożniejszych i z silną demokracją zaufanie do instytucji politycznych było wyższe.

■ PODSUMOWANIE

Celem tej pracy było zbadanie związku pomiędzy zaufaniem do instytucji politycznych a kapitałem społecznym. Zaobserwowano statystycznie istotny związek pomiędzy kapitałem społecznym a zaufaniem do instytucji politycznych zarówno na poziomie jednostek, jak i na poziomie całych krajów, co potwierdza hipotezę 1. Zgodnie z wcześniejszymi badaniami związek ten był znacznie silniejszy na

poziomie krajów niż na poziomie jednostek. We wszystkich krajach związek ten był istotny i miał podobną siłę, tak jak zakładała hipoteza 2. Najsilniejszy wpływ na zaufanie do instytucji politycznych, spośród uwzględnionych elementów kapitału społecznego, miało uogólnione zaufanie (hipoteza 1a). Najlepszymi predyktorami zaufania do instytucji politycznych okazały się zadowolenie z działania systemu oraz przekonanie o jego responsywności, co potwierdza hipotezę 3. Hipotezy 4 oraz 5 zostały jedynie częściowo potwierdzone. Pomimo tego, że zarówno poziom edukacji, jak i satysfakcja życiowa okazały się być pozytywnie skorelowane z zaufaniem do instytucji politycznych, to była to niezwykle słaba korelacja. Potwierdzona została za to hipoteza 6 – w krajach bogatszych poziom zaufania do instytucji politycznych był zdecydowanie wyższy. Te wyniki są w dużej mierze zgodne z wnioskami płynącymi z poprzednich badań, omówionych w tej pracy. Wkładem niniejszego artykułu w wiedzę dotyczącą relacji pomiędzy kapitałem społecznym i zaufaniem politycznym są przede wszystkim analizy statystyczne oparte na najnowszym dostępnym zbiorze danych, które umacniają hipotezy innych badaczy. Dodatkowym atutem tego badania jest równoczesne wzięcie pod uwagę wielu różnych grup czynników wpływających na zaufanie do instytucji politycznych, które często były badane osobno.

Przy interpretacji tych wyników należy zachować ostrożność, przede wszystkim należy pamiętać, że nie oznaczają one związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy kapitałem społecznym a zaufaniem do instytucji politycznych. Ani współczynniki korelacji, ani wyniki regresji liniowej nie świadczą o tym, że dana zmienna jest przyczyną innej. Jest to szczególnie istotne w przypadku tak złożonych zjawisk, jak zaufanie czy kapitał społeczny, które są uwikłane w sieci zależności pomiędzy wieloma innymi zmiennymi – odkrycie związku przyczynowo-skutkowego może być w tym przypadku niezwykle trudne, wymagałoby analizy danych na przestrzeni wielu lat i przekracza tematykę tej pracy. Po drugie, jak zostało wcześniej zasygnalizowane, niezwykle istotny jest problem porównywalności pomiaru. Dzięki wykorzystaniu wysokiej jakości zbioru danych problem ten został nieco zniwelowany. Należy jednak pamiętać, że dla skonstruowanych skal potwierdzona została jedynie równoważność na poziomie konstruktów. Nie ma pewności co do tego, że różnice natężenia badanych skal są rzeczywiście efektem innych poglądów, a nie różnic w rozumieniu tych konstruktów (choć możemy z dużym prawdopodobieństwem zakładać, że tak jest, co czyni wielu innych badaczy, których prace zostały omówione). Pewną słabością tego badania jest nieuwzględnienie wszystkich elementów kapitału społecznego, a przede wszystkim nieuwzględnienie miary uczestnictwa w dobrowolnych stowarzyszeniach, ze względu na to, że kwestionariusz ESS rundy 9. nie zawierał takich pytań. Trzeba jednak zauważyć, że teorii dotyczących kapitału społecznego jest bardzo wiele, więc trudne byłoby uwzględnienie wszystkich znanych mierników kapitału społecznego – w tej kwestii należy pójść na jakiś kompromis, na co zresztą musieli również zdecydować się inni badacze przy wyborze

wskaźników kapitału społecznego. Uwzględnienie dwóch wymiarów kapitału społecznego, w tym powszechnie uznanego za najważniejszy uogólnionego zaufania, wydaje się być optymalnym rozwiązaniem. Kolejnym zarzutem, jaki mógłby być wysunięty wobec niniejszej pracy jest to, że stara się ona wyjaśniać zaufanie przez zaufanie. Jednak jak zostało już wcześniej wspomniane, kapitał społeczny, wyrażający się przede wszystkim poprzez uogólnione zaufanie, jest na podstawie teoretycznej czymś zupełnie innym niż zaufanie do instytucji politycznych. Uogólnione zaufanie dotyczy innych ludzi, natomiast zaufanie do instytucji politycznych dotyczy instytucji – rzeczywiście za tymi instytucjami stoją również jacyś ludzie, niemniej jednak uważam, że ludzie nie traktują instytucji, a w szczególności instytucji politycznych, tak samo jak pojedynczych ludzi.

Na podstawie przedstawionych analiz można dojść do wniosku, że rzeczywiście ludzie ufają przede wszystkim takim instytucjom politycznym, które według nich działają dobrze, jest to zgodne z teoriami traktującymi zaufanie jako wyniki racjonalnej kalkulacji – w tym ujęciu ufność jest związana z przekonaniem opłacalności. Z drugiej strony, pomimo tego, że wpływ uogólnionego zaufania jako miernika kapitału społecznego był znacznie słabszy, jednak istotny. Tak więc należy przyznać, że zarówno wskaźniki przekonania o efektywności systemu, jak i kapitału społecznego są dobrymi predyktorami zaufania do instytucji politycznych – żeby precyzyjnie przewidywać jego poziom, należałoby stosować oba z nich.

LITERATURA PRZYWOŁANA

- Adler Paul, Kwon Seok-Woo (2002), *Social capital: Prospects for a new concept*, „Academy of Management Review”, 27 (1).
- Algan Yann, Cahuc Pierre (2010), *Inherited trust and growth*, „The American Economic Review”, 100 (5).
- Allum Nick, Patulny Roger, Sturgis Patrick (2010), *Re-evaluating the Links Between Social Trust, Institutional Trust and Civic Association*, w: John Stillwell, Paul Norman (red.), *Social and Spatial Disparities*, Springer.
- Bauer Paul, Freitag Markus (2017), *Measuring Trust*, w: Eric Uslaner (red.), *Oxford Handbook of Social and Political Trust*, New York: Oxford University Press.
- Bedyńska Sylwia, Cypryjańska Marzena (red.) (2012), *Drogowskaz Statystyczny*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO.
- Beugelsdijk Sjoerd, Van Schaik Ton (2005), *Differences in Social Capital between 54 Western European Regions*, „Regional Studies”, 49.
- Bovens Mark, Anchrit Wille (2012), *The education gap in participation: A rejoinder*, „Acta Politica”, 47.
- Caroll Michael, Stanfield James (2003), *Social Capital, Karl Polanyi, and American Social and Institutional Economics*, „Journal of Economic Issues”, 2 (37).
- Catterberg Gabriela, Moreno Alejandro (2005), *The Individual bases of political trust: Trends in new and established democracies*. „International Journal of Public Opinion Research”, 18 (1).

- Coleman James (1988), *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology”, 94.
- Delhey Jan, Newton Kenneth (2005), *Predictin Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?* „European Sociological Review”, 21 (4).
- Easton David (1975), *A Re-Assessment of the concept of Political Support*, „British Journal of Political Science”, 5 (4).
- Gabriel Oscar, Walter-Rogg Melanie (2008), *Social Capital and Political Trust*, w: Heiner Meulemann (red.), *Social Capital in Europe: Similarity of Countries and Diversity of People?* t. 16.
- Grootaert Christian (1998), *Social Capital: The missing link?* „Social Capital Initiative working papers”, 3.
- Grootaert Christian, Van Bastelar Thierry (2002), *Understanding and measuring social capital: A multidisciplinary tool for practitioners*, Washington D.C.: The World Bank Group.
- Glaeser Edward (2000), *Measuring Trust*, „The Quarterly Journal of Economics”, 115 (3).
- Huiping Wu, Shing-On Leung (2017), *Can Likert scales be treated as interval scales? – A simulation study*, „Journal of Social Service Research”, 43 (4).
- Hoffmeyer-Zlotnik Juergen, Warner Uwe (2006), *How to Measure Education in Cross-National Comparison: A Matrix of Education as a New Instrument. Proceedings of Q2006 European Conference on Quality in Survey Statistics*, Q2006 European Conference on Quality in Survey Statistics, Cardiff.
- Jowell Roger, Roberts Caroline, Fitzgerald Rory, Gilian Eva (red.) (2017), *Measuring Trust Cross-Nationally. Lessons from European Social Survey*, London: SAGE Publications.
- Kolankiewicz George (1996), *Social Capital and Social Change*, „The British Journal of Sociology”, 47 (3).
- Meer Tom van der, Dekker Paul (2011), *Trustworthy states, trusting citizens?* w: Marc Hooghe, Sonja Zmerli (red.), *Political trust: Why context matter?* Colchester: ECPR Press.
- Molenaers Nadia (2003), *Associations or Informal Networks? Social Capital and Local Development Practices*, w: Marc Hooghe, Dietlind Stolle (red.), *Generating Social Capital*, New York: Macmillan.
- Nannestad Peter (2008), *What we have learned about generalized trust, if anything?* „Annual Review of Political Science”, 11.
- Netemeyer Richard, Bearden William, Sharma Subhash (2003), *Scaling Procedures*, London: SAGE Publications.
- Newton Kenneth (2005), *Support for democracy: Social capital, civil society and political performance*, „WZB Discussion Papers”, SP IV 2005-402.
- Newton Kenneth, Norris Pippa (2000), *Confidence in public institutions: Faith, culture or performance?* w: Putnam Robert, Susan Pharr (red.), *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral countries?* Princeton., Princeton University Press.
- Newton Kenneth, Zmerli Sonja (2011), *Three forms of trust and their association*, „European Political Science Review”, 3 (2).
- Newton Kenneth, Zmerli Sonja (2017), *Social and Political Trust*, w: Eric Uslaner (red.), *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*, New York: Oxford University Press.
- OECD Guidelines on Measuring Trust* (2017), Organisation for Economic Cooperation and Development, <https://www.oecd-ilibrary.org/content/publication/9789264278219-en> (dostęp 11.11.2020).
- Oppenheim Abraham N. (1992), *Kwestionariusze, Wywiady, Pomiary Postaw*, Poznań: Zysk i S-ka.
- Paxton Pamela (2002), *Social Capital and Democracy: An Independent Relationship*, „American Sociological Review”, 62 (2).

- Pharr Susan, Putnam Robert (red.) (2000), *Dissaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton: Princeton University Press.
- Portes Alejandro (2010), *Economic Sociology*, Princeton: Princeton University Press.
- Putnam Robert (1993), *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Putnam Robert (2008), *Samotna gra w kręgle*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Schyns Peggy, Koop Christel (2010), *Political Distrust and Social Capital in Europe and the USA*, „Social Indicators Research”, 96 (1).
- Słomczyński Kazimierz (1995), *Typologia międzykrajowych badań porównawczych a kluczowe problemy metodologiczne*, „Studia Socjologiczne”, 200.
- Słomczyński Kazimierz (2004), *Europejski Sondaż Społeczny a inne międzynarodowe badania surveyowe*, „ASK: Research & Methods”, 13.
- Stoker Laura, Levi Margaret (2000), *Political Trust and Trustworthiness*, „Annual Review of Political Science”, 3.
- Stolle Dietlind (2002), *Trusting Strangers – The concept of generalized trust in perspective*, „Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft”, 31.
- Stolle Dietlind, Hooghe Marc (red.) (2003), *Generating Social Capital*, New York: Macmillan.
- Stolle Dietlind, Rothstein Bo (2008), *Political institutions and generalized social trust*, w: Dario Castiglione, Jan Van Deth (red.), *The handbook of social capital*, New York: Oxford University Press.
- Studenmund A.H. (2016), *Using Econometrics*, Boston: Pearson.
- Sztompka Piotr (2007), *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków: Znak.
- Tavakol Mohsen, Dennick Reg (2011), *Making sense of Cronbach's alpha*, „International Journal of Medical Education”, 2.
- Turper Sedef, Aarts Kees (2017), *Political Trust and Sophistication: Taking Measurement Seriously*, „Social Indicators Research”, 130.
- Uslaner Eric (1999), *Democracy and social capital*, w: Mark Warren (red.), *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Deth Jan (2000), *Interesting but irrelevant: Social capital and the saliency of politics in Western Europe*, „European Journal of Political Research”, 37.
- Van Deth Jan (2003), *Measuring social capital: Orthodoxies and continuing controversies*, „International Journal of Social Research Methodology”, 6 (1).
- Weatherford Stephen (1987), *Does Government Performance Influence Political Support?* „Political Behavior”, 9 (1).
- Zmerli Sonja, Newton Kenneth (2008), *Social Trust and Attitudes Towards Democracy*, „Public Opinion Quarterly”, 72 (4).

ZAŁĄCZNIK 1

Tabela 4. Wyniki wielokrotnej regresji zaufania do instytucji politycznych dla każdego z badanych krajów

Kraj	Zmienne	Współczynnik B niestandardyzowany	Błąd standardowy	Istotność	Skorygowane R ²
Austria	(Stała)	***-1,61	0,215	0,000	0,45
	Wiek	**0,004	0,002	0,004	
	Wykształcenie	*0,02	0,009	0,028	
	Płeć	-0,0003	0,058	0,995	
	Zadowolenie z rządu	***0,43	0,020	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,88	0,050	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,21	0,016	0,000	
Belgia	(Stała)	***-1,8	0,198	0,000	0,57
	Wiek	-0,003	0,002	0,060	
	Wykształcenie	***0,031	0,008	0,000	
	Płeć	0,086	0,060	0,146	
	Zadowolenie z rządu	***0,65	0,023	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,65	0,055	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,16	0,021	0,000	
Bułgaria	(Stała)	***-0,97	0,186	0,000	0,51
	Wiek	*0,005	0,002	0,016	
	Wykształcenie	**0,02	0,009	0,009	
	Płeć	-0,004	0,069	0,952	
	Zadowolenie z rządu	***0,60	0,023	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,49	0,056	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,12	0,020	0,000	
Szwajcaria	(Stała)	-0,201	0,246	0,414	0,43
	Wiek	***-0,008	0,002	0,000	
	Wykształcenie	-0,006	0,009	0,507	
	Płeć	0,089	0,067	0,187	
	Zadowolenie z rządu	***0,59	0,029	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,46	0,058	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,13	0,025	0,000	
Cypr	(Stała)	**0,153	0,343	0,000	0,45
	Wiek	***0,01	0,003	0,000	
	Wykształcenie	0,004	0,013	0,761	
	Płeć	*0,3	0,105	0,004	
	Zadowolenie z rządu	***0,46	0,033	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,58	0,089	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,18	0,030	0,000	
Czechy	(Stała)	-1,506	0,255	0,000	0,4
	Wiek	-0,002	0,002	0,292	
	Wykształcenie	-0,008	0,012	0,514	
	Płeć	-0,049	0,072	0,498	
	Zadowolenie z rządu	***0,41	0,026	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,93	0,061	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,24	0,021	0,000	
Niemcy	(Stała)	***-1,7	0,186	0,000	0,56
	Wiek	***-0,007	0,001	0,000	
	Wykształcenie	0,014	0,008	0,083	
	Płeć	0,060	0,055	0,283	
	Zadowolenie z rządu	***0,48	0,021	0,000	
	Inkluzywność systemu	***1,01	0,053	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,21	0,018	0,000	

Kraj	Zmienne	Współczynnik B niestandardyzowany	Błąd standardowy	Istotność	Skorygowane R ²
Estonia	(Stała)	***-1,69	0,198	0,000	0,55
	Wiek	0,002	0,002	0,247	
	Wykształcenie	0,003	0,009	0,724	
	Płeć	*0,159	0,062	0,011	
	Zadowolenie z rządu	***0,56	0,023	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,81	0,059	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,18	0,020	0,000	
Finlandia	(Stała)	***-2,2	0,211	0,000	0,58
	Wiek	0,002	0,002	0,251	
	Wykształcenie	0,014	0,007	0,054	
	Płeć	0,039	0,058	0,498	
	Zadowolenie z rządu	***0,58	0,024	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,85	0,061	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,22	0,023	0,000	
Francja	(Stała)	***-0,84	0,176	0,000	0,54
	Wiek	0,001	0,002	0,407	
	Wykształcenie	0,009	0,008	0,257	
	Płeć	0,46	0,059	0,432	
	Zadowolenie z rządu	***0,49	0,022	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,74	0,055	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,19	0,021	0,000	
Wielka Brytania	(Stała)	***-1,68	0,195	0,000	0,55
	Wiek	***-0,007	0,002	0,000	
	Wykształcenie	**0,028	0,008	0,001	
	Płeć	-0,062	0,059	0,288	
	Zadowolenie z rządu	***0,47	0,021	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,96	0,056	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,23	0,019	0,000	
Węgry	(Stała)	0,120	0,228	0,598	0,55
	Wiek	0,002	0,002	0,422	
	Wykształcenie	-0,005	0,012	0,650	
	Płeć	-0,060	0,075	0,421	
	Zadowolenie z rządu	***0,48	0,023	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,6	0,063	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,16	0,019	0,000	
Irlandia	(Stała)	***-1,31	0,225	0,000	0,48
	Wiek	***-0,004	0,002	0,041	
	Wykształcenie	0,004	0,009	0,698	
	Płeć	0,093	0,068	0,170	
	Zadowolenie z rządu	***0,59	0,023	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,71	0,057	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,12	0,020	0,000	
Włochy	(Stała)	-1,608	0,202	0,000	0,42
	Wiek	0,001	0,002	0,428	
	Wykształcenie	0,015	0,008	0,069	
	Płeć	0,070	0,062	0,262	
	Zadowolenie z rządu	0,465	0,022	0,000	
	Inkluzywność systemu	1,246	0,069	0,000	
	Kapitał społeczny	0,124	0,017	0,000	

Tabela 4. cd.

Kraj	Zmienne	Współczynnik B niestandardyzowany	Błąd standardowy	Istotność	Skorygowane R ²
Holandia	(Stała)	***-1,35	0,190	0,000	0,61
	Wiek	***-0,007	0,001	0,000	
	Wykształcenie	**0,017	0,006	0,004	
	Płeć	0,072	0,051	0,154	
	Zadowolenie z rządu	***0,55	0,026	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,82	0,050	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,22	0,022	0,000	
Norwegia	(Stała)	***-1,38	0,218	0,000	0,56
	Wiek	-0,002	0,002	0,177	
	Wykształcenie	0,012	0,007	0,084	
	Płeć	0,115	0,062	0,064	
	Zadowolenie z rządu	***0,50	0,027	0,000	
	Inkluzywność systemu	***1	0,063	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,14	0,023	0,000	
Polska	(Stała)	***-1,190	0,276	0,000	0,44
	Wiek	-0,001	0,002	0,721	
	Wykształcenie	-0,007	0,013	0,625	
	Płeć	*0,21	0,083	0,011	
	Zadowolenie z rządu	***0,47	0,025	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,77	0,072	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,08	0,023	0,000	
Serbia	(Stała)	-0,344	0,234	0,142	
	Wiek	0,003	0,002	0,146	
	Wykształcenie	***-0,07	0,013	0,000	
	Płeć	0,121	0,079	0,124	
	Zadowolenie z rządu	***0,51	0,023	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,85	0,066	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,08	0,018	0,000	
Słowenia	(Stała)	***-1,8	0,245	0,000	0,54
	Wiek	-0,003	0,002	0,222	
	Wykształcenie	-0,012	0,012	0,303	
	Płeć	0,116	0,076	0,127	
	Zadowolenie z rządu	***0,49	0,025	0,000	
	Inkluzywność systemu	***0,97	0,076	0,000	
	Kapitał społeczny	***0,14	0,021	0,000	

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Bruno Kozakowski-Kędzierski

POLITICAL TRUST AND SOCIAL CAPITAL IN EUROPEAN COUNTRIES

Trust facilitates the development of human relations by enabling effective cooperation and preventing conflicts, it is an important element of a particular kind of capital, called social capital. The implications of trust on social life are very far reaching and for that reason trust is one of the central issues in contemporary sociology and other social sciences. The aim of this study is to assess the relationship between social capital and political trust, both on the individual level and on the country level. For this purpose a linear regression model was calculated, using data from the ninth round of the European Social Survey (ESS). The results showed that social capital, measured by an indicator of generalized trust, has a statistically significant, positive impact on political trust. This impact however was a lot weaker than the impact of satisfaction with the performance of the political system or the evaluation of its inclusiveness. On the country level a strong, positive correlation between generalized trust and political trust has been observed. These results are in line with the previous research, it may be concluded that social capital, particularly generalized trust as its core component, has a positive influence on political trust on the individual and cross-country level.

Słowa kluczowe: zaufanie uogólnione, kapitał społeczny, instytucje polityczne, zaufanie do instytucji politycznych

Keywords: generalized trust, social capital, political trust, political institutions, trust in political institutions